

dr Jarosław Poteraj¹

Zakład Badań Społecznych

Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych

Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży

Emerytury na Kubie: w poszukiwaniu nierówności²

WPROWADZENIE

Jak dotąd po polsku o systemie emerytalnym Kuby, wedle wiedzy autora, inencyjnie nie pisano. Wypełniając niniejszym tekstem tę lukę eksploracyjną, autor próbuje przedstawić rzetelną wiedzę o rozwoju i współczesnym stanie systemu emerytalnego na Kubie, wykorzystując dostępne opracowania w językach angielskim i hiszpańskim.

O kubańskim systemie emerytalnym najwięcej, i to od ponad 20 lat, pisał Mesa-Lago, którego prace (1997; 2000; 2002; 2004; 2008a; 2008b; 2010; 2013) chyba najbardziej kompleksowo odnoszą się zarówno do zagadnień politycznych, jak i ekonomiczno-społecznych, istotnych dla funkcjonowania tego systemu. Sporadycznie pojawiały się teksty innych autorów (Alonso, Donate-Armada, Lago, 1994) odnoszące się do rozwiązań emerytalnych, najczęściej jako części szerszych opracowań, analizujących sytuację społeczno-gospodarczą na Kubie. Interesująca jest także analiza napisana przez Yamaokę (2004), traktująca głównie o wpływie rozpadu bloku komunistycznego na funkcjonowanie gospodarki kubańskiej i wpływie tych zmian gospodarczych na sytuację emerytów na Kubie. Porządkujący wiedzę o systemie emerytalnym na Kubie charakter mają periodyczne opracowania amerykańskiego *Social Security Administration*, którego ostatnia edycja pochodzi z roku 2018 (SSA, 2018).

Artykuł o systemie emerytalnym Kuby prezentowany jest w układzie: 1) Rozwój historyczny systemu emerytalnego na Kubie, 2) Stan obecny systemu emerytalnego na Kubie, 3) Wyzwania i przewidywane zmiany. Artykuł ma charakter

¹ Adres korespondencyjny: Zakład Badań Społecznych, Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych, Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży, ul. Spółdzielcza 23,18-401 Łomża; e-mail: poteraj@gmail.com. ORCID: 0000-0002-0809-4414.

² Badania sfinansowano ze środków Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych Państwowej Wyższej Szkoły Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży.

eksploracyjny i jest pomyślany jako zachęta do bardziej szczegółowych badań prezentowanej tematyki. Celem badawczym autora jest odnalezienie w kubańskim systemie emerytalnym różnicowań, powodujących istnienie nierówności w dochodach osób zaawansowanych wiekowo. Zastosowaną metodą badawczą jest przede wszystkim metoda opisowa. Jednocześnie autor stawia hipotezę, że przyjęte w kraju realnego socjalizmu rozwiązania emerytalne nie zapewniają wystarczających zasobów osobom w wieku senioralnym.

ROZWÓJ HISTORYCZNY SYSTEMU EMERYTALNEGO NA KUBIE

Początki funkcjonowania rozwiązań emerytalnych na Kubie należy wiązać z rokiem 1913, kiedy to wprowadzono pierwszy program emerytalny dla sektora publicznego, przeznaczony dla personelu wojskowego (Yamaoka, 2004, s. 308). Pierwszą powszechną regulacją w sferze zabezpieczenia społecznego na Kubie było prawo dotyczące ubezpieczenia wypadkowego z roku 1916 (SSA, 2018, s. 128). Pierwsze branżowe schematy emerytalne powstawały w tym kraju już w latach 20. XX wieku (Perez, 1998), przy czym pierwszym z nich był schemat dla personelu prywatnej firmy telefonicznej (Yamaoka, 2004, s. 308). Kolejną regulacją o charakterze powszechnym była regulacja dotycząca ubezpieczenia macierzyńskiego z roku 1934 (SSA, 2018, s. 127). Według opracowania z roku 1947 (Farman, 1947, s. 22) w styczniu 1945 r. istniało na Kubie siedem specjalnych schematów emerytalnych dla pracowników spoza sektora publicznego: w dziennikarstwie, medycynie i bankowości oraz w przemyśle morskim, kolejowym, cukrowym i telefonicznym. Było też siedem funduszy dla pracowników publicznych. W okresie od stycznia 1945 r. do czerwca 1947 r. powstało siedem kolejnych funduszy emerytalnych, w tym jeden dla pracowników publicznych, a mianowicie: dla pracowników farmaceutycznych (1945), dla prawników (1945), dla pracowników tekstylnych i przemysłu włóknictwa agawowego (*industria henequenera*) (1946), dla pracowników tytoniowych (1946), dla fryzjerów i fryzjerek (1946), dla rządowych pracowników fizycznych (1947) i dla dentyków (1947). Przykładowo w (reprezentatywnym dla stosowanych wówczas rozwiązań) programie dla pracowników branży tekstylnej i przemysłu włóknictwa agawowego schemat obejmował ubezpieczenie na starość, ubezpieczenie na wypadek inwalidztwa i na wypadek śmierci. Składki emerytalne wynosiły łącznie 6% wynagrodzenia i płacone były w równych częściach przez pracowników i pracodawców. Wysokość świadczeń różniła się w zależności od wynagrodzenia i liczby lat pracy. Pracownicy z wysokimi zarobkami, którzy kwalifikowali się do świadczenia emerytalnego po 10 latach ubezpieczenia, otrzymywali jedynie 15% przeciętnego wynagrodzenia w ostatnim roku zatrudnienia. Z drugiej strony, przy niskich zarobkach i długim zatrudnieniu, świadczenie wynosiło 70% wynagrodzenia. Standardowym wymogiem kwalifikującym do otrzymywania świadczenia emerytalnego był 35-letni

okres ubezpieczenia, niezależnie od wieku przejścia na emeryturę lub 30 lat ubezpieczenia w wieku 50 lat. Pracownicy mogli też przejść na emeryturę w wieku 60 lat po 10 latach pracy. Stawki świadczeń z tytułu inwalidztwa były takie same, jak w przypadku emerytury. Renty rodzinne dla wdów stanowiły połowę emerytury ubezpieczonego małżonka; inne niż żony osoby pozostałe przy życiu miały prawo do równego udziału w pozostałej części świadczenia wypłacanego pracownikowi objętemu pomocą. Organ administrujący schematem, podobnie jak w praktycznie wszystkich programach kubańskich, był niezależną instytucją, w którego Radzie Dyrektorów pracownicy i pracodawcy byli reprezentowani w równym stopniu. W roku 1958, czyli tuż przed kubańską rewolucją, na wyspie funkcjonowały 52 autonomiczne programy, które obejmowały jednak tylko niektóre grupy zawodowe na obszarach miejskich, i mimo iż zasięg programów emerytalnych stanowił 55–63% populacji czynnej zawodowo, to nie obejmowały one najuboższych grup ludności, takich jak robotnicy wiejscy, samozatrudnionych, służby domowej i bezrobotnych (Perez, 1998; Uriarte, 2002, s. 13).

Powszechne regulacje emerytalne na Kubie pojawiły się dopiero w roku 1963 (SSA, 2018, s. 125). W tym samym roku uregulowano także ubezpieczenie chorobowe (SSA, 2018, s. 127). Pierwsza poważna modyfikacja prawa emerytalnego miała miejsce już w roku 1964, kiedy to samozatrudnieni, wolne zawody, górnicy węgla drzewnego, oraz członkowie spółdzielni rybackich zostali włączeni do systemu powszechnego (Perez, 1998). Po roku 1964 zasięg systemu emerytalnego stawał się prawie uniwersalny, ponieważ do programu emerytalnego stopniowo włączano inne grupy pracowników: drobnych przedsiębiorców, członków spółdzielni rolniczych i drobnych rolników, którzy przekazali ziemię na rzecz państwa. W roku 1970 system emerytalny na Kubie obejmował prawie 100% osób pracujących³, a na każdego emeryta przypadało 7,1 pracowników (SSA, 2008). Od roku 1971 na Kubie obniżono wiek emerytalny o 5 lat dla pracowników zatrudnionych w niebezpiecznych warunkach (Tracy, 1976, s. 17). W roku 1976 powstały specjalne regulacje emerytalne dla służb mundurowych (Yamaoka, 2004, s. 308). Od tej pory poza programem ogólnym zaczęły funkcjonować, ciesząc się bardziej hojnymi świadczeniami emerytalnymi, dwie grupy zawodowe, którymi były siły zbrojne (*Ministerio de las Fuerzas Armadas Revolucionarias*, MINFAR) i członkowie wewnętrznego aparatu bezpieczeństwa państwa (*Ministerio del Interior de la República de Cuba*, MININT). W roku 1979 przyjęto nowe prawo emerytalne (ustawa nr 24 z 28 sierpnia 1979 r.), mające charakter systemu ubezpieczenia społecznego (Perez, 1998). Przyjęta formuła wyliczania świadczenia z tytułu starości wynosiła co najmniej 50% przeciętnego wynagrodzenia z ostatniego roku dla osób w wieku 60 lat dla mężczyzn i 55 lat dla kobiet, po 25 latach pracy. Przewidywano także wypłatę emerytur po 15 latach pracy dla osób po 65 roku życia w przypadku mężczyzn i 60 lat w przypadku kobiet, oraz wypłaty

³ Jedynym wyjątkiem w tym zakresie była pomoc domowa (NU, 1980, s. 165).

emerytur mężczyznom od 55 lat, a kobietom od 50, w przypadku osób, które pracowały co najmniej 12 lat w warunkach niebezpiecznych (Alonso, Donate-Armada, Lago, 1994). W roku 1985 powstał program emerytalny dla osób, które brały udział w wojnie partyzanckiej na obszarach wiejskich i podziemnym oporze na obszarach miejskich podczas rewolucyjnego ruchu Castro przeciwko rządowi wojskowemu Batista (dekret z mocą ustawy nr 91 z roku 1985) (Yamaoka, 2004, s. 308). W roku 1989 deficyt publicznego systemu emerytalnego wyniósł 417 mln CUP⁴, zaś wszystkie wydatki budżetu centralnego na cele zabezpieczenia społecznego wyniosły 1.094 mln CUP, co stanowiło 5,3% wartości PKB (Perez, 1998) i 8% wydatków państwa (FCE, 2000, s. 267). Rządowa dotacja stanowiła w 1989 roku 26% wydatków na emerytury (Mesa-Lago, Vidal-Alejandro, 2010, s. 702). W roku 1989 maksymalna wysokość emerytury wynosiła 169 CUP, czyli 90% przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce, które wówczas wynosiło 188 CUP, a emerytura po 25 latach pracy 94 CUP, czyli 50% przeciętnego wynagrodzenia (Perez, 1998). Przyjęta formuła wyliczania świadczenia z tytułu starości wynosiła 50% średnich zarobków z najlepszych 5 z ostatnich 10 lat pracy, w ciągu pierwszych 30 lat służby, plus 1% za każdy dodatkowy rok zatrudnienia. Składki emerytalne płacone były wyłącznie przez pracodawców i wynosiły 12% funduszu płac (Mesa-Lago, 2000). W roku 1989 pracownicy sektora prywatnego stanowili jedynie 4% ogólnej liczby zatrudnionych (Mesa-Lago, Vidal-Alejandro, 2010, s. 706).

W roku 1990 minimalna emerytura wynosiła 83,69 CUP (Uriarte, 2002, s. 34). W roku 1991 wprowadzono emerytury dla członków spółdzielni rolniczych, przekazujących swoją ziemię na własność państwu (Mesa-Lago, 2013, s. 25). Przeprowadzone w roku 1994 obliczenia aktuarialne zalecały dla zrównoważenia bilansu systemu emerytalnego natychmiastowe podwyższenie wysokości składek na cele emerytalne do poziomu 36% wynagrodzeń (Donate-Armada, 1994). W roku 1994 pojawiła się regulacja prawna przewidująca przywrócenie pracowniczej partycypacji w opłacaniu składek emerytalnych, ale ze względów „politycznych i społeczno-ekonomicznych” nie została wprowadzona w życie (Mesa-Lago, 2002, s. 32). Jedynie pracownicy najemni w ramach Systemu Naprawy Przedsiębiorstw (*Sistema de Perfeccionamiento Empresarial*), który działał w 20% wszystkich przedsiębiorstwach, płacili około 5% swoich wynagrodzeń jako składki emerytalne (Mesa-Lago, 2010, s. 5). W roku 1995 maksymalna wysokość emerytury wynosiła 176 CUP, czyli 90% przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce, które wówczas wynosiło 196 CUP, a emerytura po 25 latach pracy 98 CUP, czyli 50% przeciętnego wynagrodzenia (Perez, 1998). Dla uzmysłwienia sobie realnej wartości świadczeń emerytalnych, warto porównawczo podać za Mesa-Lago (Mesa-Lago, 1997, s. 91) wartość typowego posiłku dla trzech osób, która w lutym 1995 wynosiła 58 CUP. W roku 1997 minimalna emerytura wynosiła 102 CUP

⁴ Skrót według standardu ISO 4217. 10 kwietnia 2019 r. 1 CUP było warte 3,8023 PLN (NBP, 2019).

(Uriarte, 2002, s. 34). W roku 1997 deficyt publicznego systemu emerytalnego wyniósł 712 mln CUP, zaś wszystkie wydatki budżetu centralnego na cele zabezpieczenia społecznego wyniosły 1.707 mln CUP, co stanowiło 6,7% wartości PKB (Perez, 1998), a w 1998 6,5% wartości PKB i 14% wydatków państwa (FCE, 2000, s. 267). Deficyt systemu emerytalnego w roku 1998 wyniósł 40% wydatków tego systemu i pokrywany był dotacją budżetową (Mesa-Lago, 2002, s. 16–17). W roku 1998 wiek emerytalny na Kubie wynosił 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn mających 25 lat zatrudnienia (Perez, 1998). Jeśli ostatnie 12 lat zatrudnienia (lub 75% całkowitego czasu pracy) było związane z niebezpieczną lub uciążliwą pracą, wiek emerytalny wynosił 55 lat dla mężczyzn i 50 lat dla kobiet. Istniała także tzw. obniżona emerytura (65 lat dla mężczyzn i 60 lat dla kobiet) dla osób z 15 latami zatrudnienia. Emerytura stanowiła równowartość 50% średnich zarobków z najkorzystniejszych dla pracownika 5 lat z ostatnich 10 lat zatrudnienia (przy czym część zarobków powyżej 3000 CUP rocznie zmniejszano o połowę dla celów tego obliczenia), plus 1% zarobków za każdy rok zatrudnienia powyżej 25 lat. Emerytury rosły od 1,5 do 4% za każdy rok opóźnionego przejścia na emeryturę w wieku od 60 do 65 lat dla mężczyzn i od 55. roku życia do 60 lat dla kobiet i 1% na rok później. Maksymalna emerytura wynosiła 90% średniego wynagrodzenia w gospodarce. Składki emerytalne wynosiły 14% funduszu płac i były w całości opłacane przez pracodawców. Osoby samozatrudniające się uiszczaly na cele emerytalne specjalny podatek w wysokości 10% deklarowanego dochodu. Rząd centralny pokrywał deficyt pieniężny systemu emerytalnego, a płatności z tytułu podatku emerytalnego były częścią ogólnych dochodów podatkowych rządu centralnego. Przyznane emerytury nie były waloryzowane. Pracownicy sił zbrojnych i wewnętrznego aparatu bezpieczeństwa państwa mogli przechodzić na emeryturę po 25 latach służby, niezależnie od wieku metrykalnego, a ich świadczenie emerytalne było równe ostatniemu wynagrodzeniu (Mesa-Lago, 2004, s. 11). W latach 1989–1998 ze względu na rosnące koszty utrzymania i niewielki wzrost nominalnych emerytur, wartość realna przeciętnej emerytury zmniejszyła się o 42% (Mesa-Lago, 2002, s. 16).

W roku 2000 wydatki na rządowe dopłaty do systemu emerytalnego stanowiły równowartość 6,5% PKB (Mesa-Lago, 2004, s. 3). W roku 2001 ponad 1,4 miliona emerytów w systemie ogólnym otrzymywało średnią miesięczną emeryturę w wysokości 110 CUP miesięcznie (czyli wówczas równowartość 4,20 USD), podczas gdy szacowano, że jedynie na nabycie niezbędnych produktów spożywczych dla jednej osoby potrzeby miesięczne to 190 CUP, a aby pokryć wszystkie podstawowe potrzeby bytowe należało wówczas wydać 432 CUP (Mesa-Lago, 2002, s. 17). W roku 2001 pracownicy sektora prywatnego stanowili 15% ogólnej liczby zatrudnionych (Mesa-Lago, Vidal-Alejandro, 2010, s. 706). W roku 2002 świadczenie socjalne wypłacane między innymi osobom starszym bez prawa do emerytury wynosiło 40 CUP miesięcznie, co według Mesa-Lago nie wystarczało na nabycie jednego obiadu na rynku poza systemem racjonowania żywności (Mesa-

-Lago, 2010, s. 6). W roku 2007 na każdego emeryta przypadało 3,1 pracowników (SSA, 2008). W roku 2007 realna wartość wypłacanych Kubańczykom emerytur zmniejszyła się w porównaniu z rokiem 1989 o 68% (Mesa-Lago, 2008a, s. 123). W pierwszej połowie roku 2008 przeciętne zarobki na Kubie wynosiły 408 CUP, co stanowiło równowartość 17 USD (Publico, 2008), a świadczenia z tytułu zabezpieczenia społecznego i pomocy społecznej stanowiły 13,8% wydatków budżetowych (SSA, 2008). W maju 2008 r. Mesa-Lago jako najważniejsze zadania w zakresie reformowania kubańskiego systemu emerytalnego wymieniał (Mesa-Lago, 2008b, s. 7): 1) zwiększenie liczby pracowników płacących składki emerytalne z 20% zatrudnionych do 100%, 2) wprowadzenie obowiązkowych składek emerytalnych nawet w najmniejszych firmach prywatnych zatrudniających pracowników, 3) podwyższenie wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn o 5 lat w ciągu najbliższych 20 lat, 4) zintegrowanie kosztownego schematu emerytalnego dla służb mundurowych z rozwiązaniem powszechnym, 5) stworzenie rezerw kapitałowych dla nowo zatrudnianych pracowników oraz 6) podwyższenie minimalnych emerytur. W dniu 11 lipca 2008 r. Raúl Castro przedstawił Zgromadzeniu Narodowemu (EFE, 2008; Publico, 2008; BBC, 2008) projekt reformy systemu ubezpieczeń społecznych.

W proponowanych zmianach przewidziano stopniowe podnoszenie wieku emerytalnego z 60 do 65 lat dla mężczyzn i z 55 do 60 lat dla kobiet. W projekcie zaproponowano także zwiększenie minimalnej liczby lat pracy wymaganej do wypłacania pełnego świadczenia emerytalnego z 25 do 30 i przewidziano podwyższenie poziomu świadczeń emerytalnych. Przewidywano także, że emeryci mogliby powrócić do pracy po uzyskaniu prawa do emerytury w celu zwiększenia wysokości swoich emerytur. Zmiany miały być wprowadzane stopniowo w latach 2009–2015. W dniu 27 grudnia 2008 r. parlament uchwalił nową ustawę⁵ o ubezpieczeniach społecznych na Kubie (AMN, 2008; Ley No. 105/08, 2009; AMN, 2009). Ustawą tą podniesiono standardowy wiek emerytalny z 60 do 65 lat dla mężczyzn i 55 do 60 dla kobiet oraz zwiększono liczbę lat pracy wymaganej do uzyskania emerytury z 25 do 30 lat.

Zmiany te miały następować stopniowo przez 7 kolejnych lat, osiągając stan docelowy w roku 2015. Ponadto zmodyfikowano formułę wyliczania świadczenia z tytułu starości na 60% średnich zarobków w najkorzystniejszych dla pracownika 5 z ostatnich 15 lat, dla pierwszych 30 lat służby, plus 2% za każdy dodatkowy rok, do maksymalnie 90% średniego wynagrodzenia w gospodarce. Wprowadzono także zachęty dla starszych pracowników do powrotu do rynku pracy po uzyskaniu uprawnień emerytalnych. Emeryci, którzy ukończyli 65 lat (mężczyźni) lub mają 60 bądź więcej lat (kobiety), którzy po 30 latach pracy wracają do aktywności zawodowej, otrzymywać mieli podwyżkę emerytury o 2% za każdy kolejny rok pracy (bez określenia górnego limitu). Ponadto, aby po-

⁵ Obowiązująca od 22 stycznia 2009 r.

móc krajowi w rozwoju gospodarczym i społecznym, prawem tym zachęcono starszych pracowników do zmiany pracy. Ci, którzy wybierają inną pracę niż dotąd wykonywana, otrzymują emeryturę i oprócz niej otrzymują pełne wynagrodzenie podczas pracy. Rząd może zezwolić niektórym emerytom na powrót do pracy na tym samym stanowisku, jeśli istnieje zapotrzebowanie na pracowników w tym konkretnym sektorze. Jednakże emeryci, którzy nie kwalifikują się do tego specjalnego zwolnienia i nie wracają na to samo stanowisko, które mieli przed przejściem na emeryturę, mogą pracować, ale łączna kwota emerytury i pensji nie może przekroczyć ich dochodu z tytułu wynagrodzenia przedemerytalnego.

W roku 2008 rządowa dotacja stanowiła 41% wydatków na emerytury, a przeciętna miesięczna emerytura wynosiła 235 CUP, czyli około 10 USD, licząc po kursie agencji rządowych (Mesa-Lago, Vidal-Alejandro, 2010, s. 702 i 707), a minimalna emerytura 200 CUP, czyli około 8 USD (Mesa-Lago, 2010, s. 10). Wprowadzone z początkiem roku 2009 zmiany spowodowały poprawę wydolności schematu powszechnego⁶, ale zostały bardzo negatywnie odebrane przez mieszkańców Kuby⁷. Większość emerytów nie była w stanie utrzymać się bez podejmowania zatrudnienia na emeryturze. Minimalna emerytura wynosiła wówczas na Kubie nadal równowartość 8 USD (BS, 2009). W roku 2009 wydatki budżetu centralnego na cele zabezpieczenia społecznego wyniosły 7,6% wartości PKB i 11,2% wydatków państwa (Mesa-Lago, 2010, s. 6). Mimo nominalnych waloryzacji przyznanych emerytur w latach 2005 i 2008 w roku 2009 realna wartość przeciętnej emerytury była o 52% niższa od poziomu z roku 1989 i rażąco niewystarczająca do zaspokojenia podstawowych potrzeb⁸.

W roku 2010 wydatki budżetu centralnego na cele zabezpieczenia społecznego nadal wyniosły 7,6% wartości PKB, ale stanowiło to już 11,9% wydatków państwa, zaś dopłata budżetowa stanowiła 39% wydatków na emerytury (Mesa-Lago, 2013, s. 21 i 24). W roku 2011 wprowadzono obowiązkowość do-

⁶ Mimo to w roku 2010 szacowano, że deficyt systemu emerytalnego wzrósł w roku 2009 do 41,3% wydatków tego systemu (Mesa-Lago, Vidal-Alejandro, 2010, s. 708).

⁷ Co prawda na wiecach organizowanych przez władze przed ogłoszeniem zmian emerytalnych 99,1% ich uczestników popierało zamierzenia władz, to jednak opisy rzeczywistości przedstawiane w amerykańskiej prasie po ich wprowadzeniu nie były tak optymistyczne (Weissert, 2009).

⁸ Dla uzmysłowienia sobie faktycznej sytuacji życiowej kubańskich emerytów w tamtym okresie przydatny będzie następujący opis koniecznych wydatków emeryta: a) koszyk racji żywnościowych wystarczy tylko na pierwsze 7 do 10 dni każdego miesiąca i kosztuje 30 do 40 CUP; b) miesięczna stawka opłaty za energię elektryczną wynosi od 10 do 20 CUP; c) transport autobusowy kosztuje miesięcznie od 12 do 20 CUP; d) stawki za telefon i wodę od 8 do 10 CUP; e) większość ludności posiada własne mieszkanie, ale mniejszość płaci średni miesięczny czynsz w wysokości 33 CUP; łącznie zatem koszty te wynoszą od 60 do 123 CUP miesięcznie. Z pozostałych zasobów (u emeryta otrzymującego przeciętną emeryturę będzie to od 112 do 175 CUP) emeryci muszą kupować żywność na wolnym rynku rolnym albo w sklepach dewizowych (*Tiendas Recaudadoras de Divisas*, TRD), aby zaspokoić potrzeby żywnościowe przez 20 do 23 dni miesiąca, na które nie starcza im żywności z systemu racji żywnościowych (Mesa-Lago, 2010, s. 10).

browolnego dotąd ubezpieczenia emerytalnego dla samozatrudniających się (Mesa-Lago, 2013, s. 25). W roku 2014 współczynnik zależności pokoleniowej, obliczany jako relacja liczby osób w wieku produkcyjnym do sumy liczby osób w wieku emerytalnym i liczby osób młodych, wynosił 42% (SlateRock, 2018). Według oficjalnych danych statystycznych w okresie od 2008 r. do 2015 r. przeciętne wynagrodzenie miesięczne na Kubie wynosiło 494,4 CUP, czyli równowartość 18,66 USD, zaś w samym roku 2015 przeciętne wynagrodzenie miesięczne wyniosło 687 CUP, czyli około 25 USD, natomiast faktyczne dochody Kubańczyków, wg badania przeprowadzonego przez firmę Rose Marketing w maju i czerwcu 2015 r., były znacznie wyższe – około 27% Kubańczyków zarabiała poniżej 50 USD miesięcznie; 34% zarabiała równowartość 50 do 100 USD miesięcznie, 20% zarabiała 101 do 200 USD, 12% zgłosiło zarobki od 201 do 500 USD miesięcznie, zaś prawie 4% stwierdziło, że ich miesięczne zarobki przekroczyły 500 USD, w tym 1,5% twierdziło, że zarabiali ponad 1000 USD (Whitefield, 2016). Z badania przeprowadzonego w 2015 r. przez Boston Consulting Group wynika, że na podstawowe potrzeby życiowe, czyli żywność, odzież i obuwie oraz środki higieny osobistej, Kubańczyk przeciętnie wydawał 54% swoich dochodów (Fitzgerald, Brennan, Stokes, 2016), a status ekonomiczny emerytów był znacznie gorszy od pracowników.

STAN OBECNY SYSTEMU EMERYTALNEGO NA KUBIE – NA DZIEŃ 1 KWIETNIA 2019 ROKU

Kubański system emerytalny składa się z trzech składowych (SSA, 2018, s. 125): schematu uniwersalnego, ubezpieczenia społecznego oraz pomocy społecznej. Program emerytalny zabezpieczenia społecznego zarządzany przez państwowy Narodowy Instytut Zabezpieczenia Społecznego (*Instituto Nacional de Seguridad Social*, INASS) (Mesa-Lago, 2013, s. 23). Świadczenia emerytalne nie są wypłacane osobom, które wyjechały z Kuby.

Schemat uniwersalny dotyczy wszystkich rezydentów Kuby i w całości finansowany jest ze środków budżetu państwa (SSA, 2018, s. 125). Wartość ryczałtowego świadczenia jest ustalana administracyjnie zgodnie z czynnikami społecznymi i ekonomicznymi⁹.

W ramach **ubezpieczenia społecznego** specjalne schematy przewidziane są dla personelu sił zbrojnych, personelu ministerstwa spraw wewnętrznych, samozatrudnionych (*cuentalpropistas*), niektórych artystów, muzyków oraz członków spółdzielni rolniczych i nierolniczych (SSA, 2018, s. 125). W przypadku innych grup zawodowych obowiązuje rozwiązanie podstawowe, w którym składki eme-

⁹ W roku 2009 wartość tego świadczenia ustalona została na 140 CUP miesięcznie (Mesa-Lago, Vidal-Alejandro, 2010, s. 708).

rytalne płacą sami zatrudnieni (od 1% do 5% zarobków w zależności od dochodów) oraz ich pracodawcy (12,5% w sektorze publicznym i 14,5% w sektorze prywatnym). Składki pracodawców finansują także ubezpieczenie chorobowe, macierzyńskie i wypadkowe. Rząd pokrywa każdorazowy deficyt schematu i oczywiście pokrywa składki, jako pracodawca w sektorze publicznym.

Wiek emerytalny wynosi 65 lat dla mężczyzn lub 60 lat dla kobiet, z co najmniej 30-letnim stażem pracy. Wcześniejsza emerytura wypłacana jest mężczyznom w wieku 60 lat oraz kobietom w wieku 55 lat, jeśli 75% całkowitego czasu pracy ubezpieczonego lub 15 lat zatrudnienia bezpośrednio przed przejściem na emeryturę znajdowało się w trudnej lub niebezpiecznej pracy. Dodatkowym wymogiem jest, aby ubezpieczony był zatrudniony bezpośrednio przed przejściem na emeryturę lub był zatrudniony w momencie spełnienia warunków kwalifikacji emerytalnych. Emerytura częściowa wypłacana jest osobom, które uzyskały wiek emerytalny z co najmniej 20-letnim stażem pracy, ale krótszym niż 30 lat. Także w tym wypadku ubezpieczony musi być zatrudniony bezpośrednio przed przejściem na emeryturę lub być zatrudniony w momencie spełnienia warunków kwalifikacji emerytalnych.

Emeryci, którzy przeszli na emeryturę z pełną lub częściową emeryturą, mogą ponownie wejść do zasobu siły roboczej i otrzymywać zarówno emeryturę, jak i wynagrodzenie, o ile są zatrudnieni na stanowisku innym niż to, które zajmowali przed emeryturą. Specjalnym rodzajem świadczenia w ramach ubezpieczenia społecznego jest na Kubie **dodatek za wyjątkowe zasługi** płatny, jeśli ubezpieczony miał wyjątkowo wyróżniającą się karierę zawodową. Emerytura nie jest płatna za granicą.

Emerytura stanowi 60% średnich miesięcznych zarobków ubezpieczonych w najlepszych pięciu z ostatnich 15 lat zatrudnienia plus 2% średniego miesięcznego wynagrodzenia za każdy rok zatrudnienia przekraczający 30 lat. Emeryci, którzy wracają do pracy, otrzymują 2% nowych średnich miesięcznych zarobków ubezpieczonego za każdy dodatkowy rok zatrudnienia od momentu ponownego wejścia na rynek pracy. W przypadku emerytury częściowej stanowi ona 40% średnich miesięcznych zarobków ubezpieczonego w najlepszych pięciu z ostatnich 15 lat zatrudnienia plus 2% średniego miesięcznego wynagrodzenia za każdy rok zatrudnienia przekraczający 20 lat. Dodatek za wyjątkowe zasługi stanowi od 10% do 25% emerytury. Minimalna miesięczna emerytura wynosi 8 CUC (200 CUP). Maksymalna miesięczna emerytura wynosi 90% średniego wynagrodzenia w gospodarce.

Z kolei **pomoc społeczna** kierowana jest do rezydentów Kuby znajdujących się w potrzebie i co do zasady nie jest ograniczona do osób zaawansowanych wiekowo (SSA, 2018, s. 125). Z pomocy społecznej wypłacany jest jednak między innymi przeznaczony dla osób zaawansowanych wiekowo **zasilek starczy**, który przysługuje osobom, które pracowały przez co najmniej 20 lat, mają ukończone 65 lat w przypadku mężczyzn lub 60 lat w przypadku kobiet, są niezdolne do

pracy i nie mają członków rodziny mogących ich wesprzeć. Świadczenie może być wypłacane okresowo lub jednorazowo. Zasiłek starczy stanowi 40% średnich miesięcznych zarobków beneficjenta w najlepszych pięciu z ostatnich 15 lat zatrudnienia plus 2% średniego miesięcznego wynagrodzenia za każdy rok zatrudnienia przekraczający 20 lat.

WYZWANIA I PRZEWIDYWANE ZMIANY W SYSTEMIE EMERYTALNYM KUBY

Najważniejszym wyzwaniem, przed którym stoi system emerytalny na Kubie i niezależnym od ogólnej sytuacji społeczno-politycznej, jest sytuacja demograficzna. W starszych przewidywaniach na rok 2025 określa się, że na każdego emeryta będzie przypadało 2,3 pracownika oraz, że 25% populacji kubańskiej będzie miało ponad 60 lat (SSA, 2008), zaś w roku 2035 aż 34% populacji mają stanowić osoby w wieku ponad 60 lat (Mesa-Lago, 2013, s. 42), co jest jednym z najwyższych wskaźników w regionie. Nowsze dane dowodzą, że już w roku 2021 liczba emerytów przewyższy liczbę osób w wieku produkcyjnym (Martinez, 2017). Już w opracowaniu z roku 1994 (Buttari, 1994) przewidywano konieczność podwyższenia wieku emerytalnego na Kubie, sugerowano możliwość zrównania poziomu wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn oraz wprowadzenia w tym kraju II filara emerytalnego. Jak dotąd zrealizowano jedynie tę pierwszą sugestię. Dwa kolejne istotne problemy, wynikające z przyjętych rozwiązań w sferze społeczno-politycznej, to wartość świadczeń emerytalnych oraz deficyt publicznego systemu emerytalnego. Powoduje to, że osoby starsze, które przez większość swojego życia były ubogie, na starość, przy obecnym poziomie emerytur, nie mają szansy na poprawę swojej sytuacji materialnej. Kuriozalnie w tym kontekście wygląda permanentna niewypłacalność systemu emerytalnego, co powoduje konieczność dopłat budżetowych. Przy fatalnym stanie finansów publicznych, bez radykalnych zmian w modelu gospodarczym, kontynuowanie dotychczasowego modelu doprowadzić może jedynie do bankructwa gospodarki i w konsekwencji do zapaści budżetowej i dalej zapaści systemu emerytalnego. Szczególnie wyraźnie może się to ujawnić po bankructwie wspomagającego w ostatniej dekadzie Kubę miliardami petrodolarów reżimu w Wenezueli. W obecnej sytuacji wprowadzenie na Kubie II, czy ewentualnie też III kapitałowego filara emerytalnego, nie ma szansy na powodzenie, chociaż propozycje w tym zakresie były składane już w roku 1994 (Alonso, Donate-Armada i Lago, 1994). Brakuje wolnych zasobów ludności, które można byłoby odkładać na przyszłość, ale też rozwiązań instytucjonalnych, takich jak rynki kapitałowe. W krótkiej perspektywie czasowej możliwe są kolejne korekty parametryczne powszechnego systemu, takie jak podwyższenie do aktuarialnie uzasadnionego poziomu składek emerytalnych, zrównanie wieku emerytalnego kobiet z wie-

kiem emerytalnym mężczyzn, co sugerowano już w opracowaniu z roku 2005 (Hicks i Pérez, 2005, s. 40), czy waloryzacja przyznanych świadczeń.

Osobnym problemem jest funkcjonowanie na Kubie specjalnego schematu emerytalnego dla służb mundurowych (Mesa-Lago, 2002, s. 33), w rażący sposób bardziej korzystnego od schematu powszechnego. Jeżeli scalenie tego schematu ze schematem powszechnym nie mogłoby być zrealizowane ze względu na zagrożenie buntem tych służb, należałoby rozważyć aktuarialne zbilansowanie tego schematu, poprzez wprowadzenie składek uczestników, finansujących uprzywilejowane w stosunku do schematu powszechnego świadczenia. W sytuacji wielce prawdopodobnych w najbliższym czasie zmian w zakresie struktury własnościowej miejsc pracy, polegającej na radykalnym zmniejszeniu zatrudnienia w przedsiębiorstwach państwowych, dla stabilności systemu emerytalnego ma duże znaczenie faktyczne objęcie systemem emerytalnym małych prywatnych zakładów pracy, na co zwracano już uwagę w roku 2008 (Fernández i Hansing, 2008, s. 13). Bardzo trudna do przewidzenia jest przyszłość polityczna Kuby – czy po zmianach pokoleniowych związanych z odejściem braci Castro Kuba wybierze autorską ścieżkę kontynuowania ustroju socjalistycznego, skorzysta z rozwiązań chińskich albo wietnamskich, czy rozpocznie budowanie ładu rynkowego (Faiola, 2018). Wybory w tym zakresie niewątpliwie zdeterminują przyszłość kubańskiego systemu emerytalnego.

PODSUMOWANIE

System emerytalny na Kubie nie zapewnia minimalnego poziomu dochodów dla emerytów do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Prawdą jest, że opieka medyczna, będąca jedną z największych kategorii wydatków dla osób w podeszłym wieku, jest świadczona w tym kraju zasadniczo bezpłatnie, a mieszkania są oferowane z bardzo niskimi czynszami, ale nie zmienia to trudnej sytuacji dochodowej emerytów.

Jednocześnie postawiony cel badawczy, dotyczący poszukiwania nierówności dochodowych kubańskich emerytów, udało się osiągnąć, poprzez odnalezienie preferencyjnego i bardziej hojnego od standardowego rozwiązania emerytalnego dla funkcjonariuszy sił zbrojnych i członków wewnętrznego aparatu bezpieczeństwa państwa. Dodatkowym elementem świadczącym o tworzeniu stanu nierówności wśród kubańskich emerytów jest obecność w katalogu świadczeń przysługującym emerytom uznaniowo przyznawanego świadczenia, w postaci dodatku za wyjątkowe zasługi, co w realiach komunistycznego kraju może oznaczać nie tylko zasługi na polu aktywności zawodowej.

W konkluzji można stwierdzić, że postawiona na wstępie hipoteza, że przyjęte w kraju realnego socjalizmu rozwiązania emerytalne nie zapewniają wystarczających zasobów osobom w wieku senioralnym, uzyskała potwierdzenie.

BIBLIOGRAFIA

- Alonso, J.F., Donate-Armada, R.A., Lago, A.M. (1994). *A First Approximation Design of the Social Safety Net for a Democratic Cuba*. The Association for the Study of the Cuban Economy, Annual Proceedings, Vol. 4. Pobrane z: http://www.ascecuba.org/asce_proceedings/a-first-approximation-design-of-the-social-safety-net-for-a-democratic-cuba/ (2019.04.14).
- AMN (2008). *Aprueba Parlamento Cubano Extender En Cinco Años Edad para Jubilación*. Agencia Mexicana de Noticias. 27 de diciembre de 2008.
- AMN (2009). *Nueva Ley Retrasa Cinco Años Edad de Jubilación en Cuba*. Agencia Mexicana de Noticias. 27 de enero de 2009.
- BBC (2008). *Full Text of Cuban Leader Raúl Castro's speech to National Assembly*, BBC Monitoring Newsfile, July 14, 2008.
- BS (2009). *BTI 2010 — Cuba Country Report*, Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. Pobrane z: <http://www.bti2010.bertelsmann-transformation-index.de/en/bti/country-reports/laendergutachten/latin-america-and-the-caribbean/cuba/#summary> (2019.04.14).
- Buttari, J. (1994). *The Labor Market and Retirement Pensions in Cuba During the Transition: Reflection on the Social Safety Net Experience of Former Socialist Economies. „Guaracabuya” Organo Oficial de la Sociedad Económica Amigos del País*. Pobrane z <http://amigospais-guaracabuya.org/oagjb002.php> (2019.04.14).
- Donate-Armada, R.A. (1994). *Cuban Social Security: A Preliminary Actuarial Analysis of Law #24 of Social Security*. Pobrane z: https://www.ascecuba.org/asce_proceedings/cuban-social-security-a-preliminary-actuarial-analysis-of-law-24-of-social-security/ (2019.04.14).
- EFE (2008). *Raúl Castro afirma que 'realidad actual' impone elevar edad de jubilación*. Agencia EFE. 11 de julio de 2008.
- Faiola, A. (2018). *In Cuba, the Castro era ends this week as Raúl steps down as ruler*. Pobrane z: https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/for-the-first-time-in-six-decades-cuba-wont-be-led-by-a-castro/2018/04/17/f1df8b3c-3e61-11e8-955b-7d2e19b79966_story.html (2019.4.14).
- Farman, C.H. (1947). *Social Security in Latin America, 1945-1947. Social Security Bulletin*, 10 (9). Pobrane z: <https://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v10n9/v10n9p18.pdf> (2019.4.14).
- FCE (2000). *La economía Cubana: Reformas estructurales y desempeño en los noventa*. México, D.F.: Fondo de Cultura Económica.
- Fernández, D., Hansing, K. (2008). *Social Justice in Cuba: Now and in the Future*, Ford Foundation. Conference „Governance and Social Justice in Cuba: Past, Present and Future”. The Rockefeller Conference Centre in Bellagio, Italy, May 2008.
- Fitzgerald, M., Brennan, J., Stokes, R. (2016). *Understanding the Evolving Cuban Consumer*. Pobrane z: <https://www.bcg.com/publications/2016/globalization-consumer-products-understanding-evolving-cuban-consumer.aspx> (2019.04.14).
- Hicks, N.L., Pérez, L.L. (2005). *Reforming the Cuban Safety Net System*. Miami FL.: University of Miami. Institute for Cuban and Cuban-American Studies. Ley No. 105/08, 22 de enero de 2009.

- Martinez, Y. (2017). *Social security in Cuba, a civil right*. Pobrane z: <http://en.granma.cu/cuba/2017-07-18/social-security-in-cuba-a-civil-right> (2019.04.14).
- Mesa-Lago, C. (1997). *La Seguridad Social y la Pobreza en Cuba*. W: *La Seguridad Social en América Latina: Seis Experiencias Diferentes* (s. 51–110). Buenos Aires: Konrad-Adenauer-Stiftung-CIEDLA.
- Mesa-Lago, C. (2000). *Market, Socialist and Mixed Economies: Comparative Policy and Performance—Chile, Cuba and Costa Rica*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Mesa-Lago, C. (2002). *Growing Economic and Social Disparities in Cuba: Impact and Recommendations for Change*. Cuba Transition Project (CTP), Institute for Cuban and Cuban-American Studies, University of Miami.
- Mesa-Lago, C. (2004). Achievement and Deterioration of Universal Access to Social Services in Cuba. A case study from Reducing Poverty, Sustaining Growth – What Works, What Doesn't, and Why, A Global Exchange for Scaling Up Success, Scaling Up Poverty Reduction: A Global Learning Process and Conference, Shanghai, May 25–27.
- Mesa-Lago, C. (2008a). Envejecimiento y pensiones en Cuba; la carga creciente. *Nueva Sociedad*, 216, 123–132.
- Mesa-Lago, C. (2008b). Social Services in Cuba: Is The Current Economic System Capable of Financially Sustaining Them in the Long Run? Conference “The Future of Social Justice in Cuba”, FIU Cuban Research Institute, Bellagio Conference Center, May 27–29.
- Mesa-Lago, C. (2010). Social Services in Cuba: Antecedents, Quality, Financial Sustainability and Policies for the Future. *Revista Temas*, 64. The original version of this chapter was published in Spanish in *Revista Temas* (Havana). The English version has been updated and expanded by the author. Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/290488951_Social_services_in_Cuba_Antecedents_quality_financial_sustainability_and_policies_for_the_future (2019.04.14).
- Mesa-Lago, C. (2013). *Social protection systems in Latin America and the Caribbean: Cuba*. Santiago: Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC).
- Mesa-Lago, C., Vidal-Alejandro, P. (2010). The Impact of the Global Crisis on Cuba's Economy and Social Welfare. *Journal of Latin American Studies*, 42 (04), 689–717. DOI:10.1017/S0022216X10001331.
- NBP (2019). <https://www.nbp.pl/Kursy/KursyB.html> (2019.04.14).
- NU (1980). Se puede superar la pobreza: Realidad y perspectivas en América Latina. Proyecto CEPAL/PNUD „La pobreza crítica en América Latina”, Coordinador: Sergio Molina S., Naciones Unidas, Comisión Económica para América Latina, Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo, Santiago de Chile.
- Perez, L. (1998). *The Pension System of Cuba: The Current Situation and Implications of International Pension Reform Experiences for Addressing Cuba's Problems*. Pobrane z: http://www.ascecuba.org/asce_proceedings/the-pension-system-of-cuba-the-current-situation-and-implications-of-international-pension-reform-experiences-for-addressing-cubas-problems/ (2019.04.14).

- Publico (2008). *Raúl Castro defiende sus reformas y dice que Cuba no actuará por presión*. Pobrane z: <https://www.publico.es/actualidad/raul-castro-defiende-reformas-y.html> (2019.04.14).
- SlateRock (2018). *The Cuba 2016 Fund: Social Security*. SlateRock Capital Group. Pobrane z: <http://blogs.bu.edu/espiegel/cuba-a-macroeconomic-analysis/social-security-programs/> (2019.04.14).
- SSA (2008). *International Update: Recent Developments in Foreign Private and Public Pensions, Social Security, and Retirement*. Social Security Administration, August. Pobrane z: https://www.ssa.gov/policy/docs/progdsc/intl_update/2008-08/index.html (2019.04.14).
- SSA (2018). *Social Security Programs Throughout the World: The Americas, 2017*. Social Security Administration, Office of Retirement and Disability Policy & Office of Research, Evaluation, and Statistics, SSA Publication No. 13-11802, Released: March 2018, Washington, DC.
- Tracy, M.B. (1976). World Developments and Trends in Social Security. *Social Security Bulletin*, 39 (4). Pobrane z: <https://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v39n4/v39n4p14.pdf> (2019.04.14).
- Uriarte, M. (2002). *Cuba – Social Policy at the Crossroads: Maintaining Priorities, Transforming Practice*. An Oxfam America Report. Boston: University of Massachusetts.
- Weissert, W. (2009). *Cuba boosts retirement age as population goes gray*. Pobrane z: http://archive.boston.com/news/world/latinamerica/articles/2009/03/27/cuba_boosts_retirement_age_as_population_goes_gray/ (2019.04.14).
- Whitefield, M. (2016). *Study: Cubans don't make much, but it's more than state salaries indicate*. Pobrane z: <https://www.miamiherald.com/news/nation-world/world/americas/cuba/article89133407.html> (2019.04.14).
- Yamaoka, K. (2004). Cuba's Social Policy After the Disintegration of the Soviet Union: Social Development as Legitimacy of the Regime and Its Economic Effectiveness. *The Developing Economies*, XLII-2, 305–333.

Streszczenie

Artykuł o systemie emerytalnym Kuby prezentowany jest w układzie: 1) Rozwój historyczny systemu emerytalnego na Kubie, 2) Stan obecny systemu emerytalnego na Kubie, 3) Wyzwania i przewidywane zmiany. Celem badawczym autora jest odnalezienie w kubańskim systemie emerytalnym źródeł nierówności, powodujących istnienie nierówności w dochodach osób zaawansowanych wiekowo. Zastosowaną metodą badawczą jest przede wszystkim metoda opisowa. Jednocześnie autor stawia hipotezę, że przyjęte w kraju realnego socjalizmu rozwiązania emerytalne nie zapewniają wystarczających zasobów osobom w wieku senioralnym.

Nierówności dochodowe wśród kubańskich emerytów dotyczą przede wszystkim preferencyjnego i bardziej hojnego od standardowego rozwiązania emerytalnego dla funkcjonariuszy sił zbrojnych i członków wewnętrznego aparatu bezpieczeństwa państwa. Dodatkowym elementem, świadczącym o tworzeniu stanu nierówności wśród kubańskich emerytów, jest obecność w katalogu świadczeń przysługującym emerytom uznaniowo przyznawanego świadczenia, w postaci dodatku za wyjątkowe zasługi.

W konkluzji można stwierdzić, że system emerytalny na Kubie nie zapewnia minimalnego poziomu dochodów dla emerytów do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Co prawda opieka medyczna, będąca jedną z największych kategorii wydatków dla osób w podeszłym wieku,

jest świadczona w tym kraju zasadniczo bezpłatnie, a mieszkania są oferowane z bardzo niskimi czynszami, ale nie zmienia to trudnej sytuacji dochodowej emerytów. Postawiona na wstępie hipoteza uzyskała potwierdzenie.

Słowa kluczowe: emerytury, systemy emerytalne, Kuba.

Pensions in Cuba. In search of inequality

Summary

The paper about the pension system of Cuba is presented in the following format: 1) Historical development of the pension system in Cuba, 2) Current status of the pension system in Cuba, 3) Challenges and anticipated changes. The author's research goal is to find differences in the Cuban pension system, causing inequalities in the income of people at advanced age. The applied research method is primarily a descriptive method. At the same time, the author puts forward the hypothesis that the pension solutions adopted in the country of real socialism do not provide sufficient resources to people at senior age.

Income inequalities among Cuban pensioners relate primarily to preferential, and more generous than the standard pension, scheme for officers of the armed forces and members of the internal security apparatus of the state. An additional element confirming the creation of a state of inequality among Cuban pensioners is the presence, in the catalogue of benefits for retirees, of discretionary benefits in the form of an allowance for exceptional merits.

In conclusion, it can be stated that the pension system in Cuba does not ensure a minimum level of income for pensioners to meet basic life needs. It is true that medical care, which is one of the largest categories of expenditure for the elderly, is provided in this country in principle for free, and apartments are offered with very low rents, but it does not change the difficult income situation of pensioners. The hypothesis put forward at the beginning was confirmed.

Keywords: pensions, pension systems, Cuba.

JEL: G23, H55, H75, J32.